

הערות

1. ראה: אבנרי, עמ' 22-24.
2. לפי ראיון שערכתי עם לוי שבט לשעבר שוורץ (חיפה, 5 באוקטובר 1987).
ראה: אבנרי, עמ' 25. לפי אבנרי המלווים שבאו מהארץ היו "מאגודת הספורט הימי של ה"פועל" בתל אביב, שנקראו "נערי הירקון": שייקה כהנא, כמפקד האונייה, כתריאל יפה כרבי-חובל לשעת חירום, ומישקה מקרית חיים כאחראי לנוסעים."
3. ראה: עופר, עמ' 20.
4. ראה: אבנרי, עמ' 24.
5. ראה: שם; נאור, עמ' 11; אבריאלי, עמ' 48-49.
6. ראה: אבנרי, עמ' 24-25; ברגינסקי, עמ' 20-23.
7. ראה: ברגינסקי, עמ' 26.
8. ראה: לורליטאי, עמ' 63-64.
9. ראה: אבנרי, עמ' 28. לפי נאור (עמ' 15-16), האונייה הגיעה לסירוס ב־16 או ב־17 באוקטובר ושם שהו המעפילים שמונה ימים. אם זה כך, הניסיון השני של ה"וולוס ב" להפליג לכיוון הארץ התרחש מאוחר יותר ממה שצוין לעיל.
10. ראה: ברגינסקי, עמ' 27.
11. לתיאור מלא של פרשת ה"וולוס ב" ראה: אבנרי, עמ' 28-32, ברגינסקי, עמ' 28-35, ונאור, עמ' 21-29.
12. בהתחלה, כשמסקס היה בתורכיה, הסכים תת-שר החוץ לאשר את הבקשה לתת למעפילים את הזכות לעבור ביוון, אך לפני שניתנה הרשות חזר מסקס ליוון והביע את התנגדותו לבקשה.
13. ראה: א"ע 3 ו161 ב. מכתב מאברהם אברמסקי ב־27.2.38. והעיתונים: AKROPOLIS, Athens, 17.11.34; CHAWILA, 29 listopada 1934 Czwartek
14. ראה: אבנרי, עמ' 201.
15. ראה: לורליטאי, עמ' 82.
16. ראה: ניב, עמ' 136.
17. ראה: לורליטאי, עמ' 82; פרל, עמ' 15.
18. ראה: שם, עמ' 82-83.
19. ראה: פרל, עמ' 14-16; אבנרי, עמ' 205.
20. ראה: לורליטאי, עמ' 84-86; אביגור, עמ' 1036-1037; ואבנרי, עמ' 203.
21. ראה: פרל, עמ' 16-17.
22. ראה: לורליטאי, עמ' 86-87.

23. ראיון שערכתי עם מרדכי כץ (תל אביב, 16 בינואר 1987) וכן ראה: לור-ליטאי, עמ' 87-88; ניב, עמ' 136.
24. ראה: אבנרי, עמ' 203-204.
25. ראה: אביגור, עמ' 1037.
26. ראה, אבנרי, עמ' 205-206.
27. ראה: אביגור, עמ' 1038.
28. ראה: ניב, עמ' 137, וחבס, עמ' 82.
29. ראה: אביגור, עמ' 1038.
30. ראה: אמ"ז, 41-1/12/4. מכתב ממ. סטפנאוף (מזכיר משותף של המועצה ליהדות גרמניה) לא. אברמס מסדרות הציונית החדשה:
The Executive of the Council strongly deprecates all emigration which is not properly the welfare of the emigrants. The Executive cannot in any way encourage illegal immigration into Palestine and, for this reason, cannot make any contribution towards the object to which your letter referred.
31. שם.
32. ראה: F.O. 371/21888, P.R.O., א.פ. גיילס, סגן מפקח כללי CID למזכיר הראשי, 8.9.1938.
33. שם, הרולד מקמייקל, נציב עליון בפלשתינה, 28.9.1938.
34. שם.
35. שם, ג.ד. קוקורמפאס, 2.9.1938.
36. שם.
37. שם.
38. ראה: אביגור, עמ' 1038.
39. ראה: אבנרי, עמ' 36.
40. שם, עמ' 37-38.
41. שם, עמ' 39-41.
42. ראה: אביגור, עמ' 1040; חבס, עמ' 72.
43. שם, עמ' 77.
44. שם, עמ' 87.
45. שם, עמ' 87. האחים וורניקוס הצילו את חייו של המנהיג הדמוקרטי הוותיק אלפת'ריאוס ווניולוס אשר הוביל את ההתקוממות נגד המשטר הפשיסטי היווני של או. לאחר כשלון המרד, שלא תוכנן היטב, האחים וורניקוס שאהדו את ווניולוס וכינוהו "הגואל של יוון", הצילו את חייו על ידי העברתו בספינה קטנה לרודוס. כתב אהוד אבריאל בגירסה העברית (עמ' 47):

"בתקופה הפיוס הכללי שאחרי נסיון המרד הוכיחו האחים וורניקוס כשרון נוסף. בנצלם את קשריהם - וסכומי כסף גדולים - שבו ורכשו להם מעמד של אורחים הגונים; כי המשטר ידע להעריך וריוות ופקחות כשם שסלד מסטיות וסרבנות. מאו, שלחה משפחת וורניקוס את ידה במרידות מרוחקות מן בית, והושיטה עזרה רבה לממשלת ספרד החוקית במלחמתה נגד המרד של פראנקו. והרי זה אשר חיפשו אנשי "המוסד" זמן רב: יורדי ים עשויים ללא חת, היודעים ערכו של כסף אך מבכרים להרוויחו בשרתם ענין מכובד".

46. ראה: אביגור, עמ' 1401.
47. ראה: חבס, עמ' 93.
48. ראה: חבס, עמ' 186-190.
49. ראה: אבריאל (ע), עמ' 86.
50. ראה: שם, עמ' 99-103, 132-134; אבנרי, עמ' 177-191, 391 (טבלה); באואר, עמ' 148-150.
51. ראה: אבנרי, עמ' 207-209, פרל, עמ' 91-105, 135-138; אביגור, עמ' 1041.
52. לפרטים נוספים ראה: אמ"ז, ג 4 - 2/12/4, Bukarest "Unsere Transporte". 7.5.1940; כן ראה: נאור, נספח; אבנרי, עמ' 390-395; וקנת.
53. ראה: אבנרי, עמ' 216-217, וראיון עם יוסף קרמין, 28.5.87, חולון.
54. ראה: גלעזר, עמ' 106-108. וראיון עם אליהו גלעזר ב' 26.11.86, בתל אביב.
55. ראה: קיסטר, עמ' 40-42.
56. ראה: אבנרי, עמ' 221. בועידת פריס, רצה ו'בוטינסקי לחלק את האחריות בין בית"ר לבין אצ"ל. ההעפלה חולקה לארבע מחלקות: 1. ארגון משלוחים. 2. משלוח יבשתי. 3. משלוח ימי. 4. כספים.
57. שם, עמ' 254-256.
58. ראה: מולכו.
59. הקהילה היהודית של רודוס תרמה יותר מ-160,000 לירות ל-600 יהודים פליטים מגרמניה ופולניה.
60. ראה: אבנרי, עמ' 266-275.
61. שם.
62. ראה: באואר, עמ' 143.
63. ראה: עופר, העלייה, עמ' 266-267.
64. ראה: אבנרי, עמ' 282.
65. ראה: שם, עמ' 394.
66. ראה: ברלס, עמ' 172-173.
67. ראה: שם; ב'ו בכפרואר 1941 מתוך 2,944 דרכונים שהנפיקו הבריטים ל-4,594 אנשים (הדרכונים הונפקו למשפחות), קיבלו שלוניקי 28 דרכונים

עבור 60 נפשות. שטוקהולם, שנמצאה תחת האיום של נוכחות נאצית באדמתה, קיבלה 450 דרכונים בשכיל 450 נפשות. (זאת הדוגמה היחידה שבה יחס הדרכונים לנפשות היה אחד לאחד).

68. ראה: ברד, עמ' 169.
69. ראה: פורת, עמ' 218.
70. ראה: שם, עמ' 221.
71. ראה: שם, עמ' 251.
72. ראה: עופר, פעולות, עמ' 365.
73. ראה: שם, עמ' 60.
74. ראה: שם, עמ' 69.
75. ראה: מולכו ג', עמ' 133-137.
76. ראה: שם, עמ' 63.
77. ראה: שם, עמ' 170-171.
78. ראה: כרם, עמ' 83-84; גילברט, עמ' 181.
79. ראה: אבריאל, עמ' 138.
80. ראה: ברד, עמ' 84-85; בן: היהודים, עמ' 6, 8.
81. ראה: בן-מאיר; כרם, עמ' 83. לפי הערכתו של בנה, רפאל, איתרה אסתר בן-מאיר כ-200-300 יהודים, ואלה יצאו מיוון.
82. ראה: ברד, עמ' 85.
83. ראה: אבנרי, עמ' 355-358; אבריאל, עמ' 158-161. 84. ראה: סטבריאנוס, עמ' 266.
85. ראה: פרל, עמ' 151.
86. ראה: אבריאל (ע), עמ' 106-107.
87. ראה: אבנרי, עמ' 309-310. לפני המלחמה, החכיר פנדליס לברלס ולרות קליגר את האוניות "הילדה" וה"סייגר היל". ר' אבנרי, עמ' 349.
88. ראה: שם, עמ' 310.
89. ראה: אבנרי, עמ' 314; ברלס עמ' 181-187.
90. ראה: אבנרי, עמ' 358-361.
91. ראה: הדרי, עמ' 169-171.
92. ראה: שבט.
93. לנתונים המהימנים ביותר ראה: נאור, עמ' 142-145.
94. ראה: ינאי; קפלן.
95. ראה: ברגינסקי, עמ' 332.
96. ראה: שערי, עמ' 51.
97. ראה: ברגינסקי, עמ' 333.

98. ראה: בוגנר, עמ' 307-311.

מקורות

- אמ"ז ארכיון מכון ז'בוטינסקי, תל אביב.
א"ע ארכיון העבודה, תל אביב.
P.R.O. Public Record Office, London.
- בן-מאיר ראיין עם רפאל בן-מאיר, אתונה, 23 בינואר 1986.
גלעזר ראיין עם אליהו גלעזר, תל אביב, 26 בנובמבר 1986.
ורצברגר ראיין עם הרב שמואל ורצברגר, נוסע ורב באונייה "אסתייר", תל אביב, 16 ביולי 1990.
- ינאי ראיין עם שמואל ינאי, תל אביב 7 במאי 1987.
קפלן ראיין עם אריה (קיפי) קפלן, חיפה, 28 ביולי 1987.
שבת ראיין עם לוי שבת (שוורץ), חיפה, 5 באוקטובר 1987.
כץ ראיין עם מרדכי כץ, תל אביב, 16 בינואר 1987.
- קרמין ראיין עם יוסף קרמין, חולון, 28 במאי 1987.
אביגור אביגור ש' ואחרים, ספר תולדות ההגנה, כרך ב', חלק שני, תל אביב 1973.
- אבנרי אבנרי א', מולוס עד טאורוס, עשור ראשון להעפלה בדרכי היב, 1934-1944, תל אביב תשמ"ה.
- אבריאל AVRIEL E., *Open the Gates! The Dramatic Personal Story of Illegal Immigration to Israel*, New York 1975.
- אבריאל (ע) א' אבריאל, פתחו שערים, תל אביב 1976.
- באואר BAUER Y., *American Jewry and the Holocaust; The American Joint Distribution Committee, 1939-1945*, Detroit 1981.
- בדר בדר מ', שליחות עזובות, מרחביה 1954.
בוגנר בוגנר נ', אי הגירוש. מחנות המעפילים בקפריסין, 1946-1948, תל אביב 1991.
- בן בן י', יהודי יוון בשואה ובהתנגדות, 1941-1944, תל אביב 1985.
ברגינסקי ברגינסקי י', עם חותר אל חוף, חמש-עשרה שנה בשירות עלייה ב', תל אביב 1965.
- ברד ברד ש', "שליחות ושליחים לארצות האיסלאם", בתוך: יצחק

- אברהמי (עורך), שורשים כמזרח, א' (1986), עמ' 145-189.
ברלס ח', הצלה בימי שואה, תל אביב 1975.
- GILBERT M., *Atlas of the Holocaust*, Jerusalem 1982. גילברט
גלעזר א', בטרם זרחה השמש; בשירות תנועת ז'בוטינסקי, תל אביב 1984. גלעזר
- הדרי ז', פליטים מנטשים אימפריה; פרשיות עלייה ב' 1945-1948, תל אביב 1985. הדרי
- "The Jews and the Liberation Struggle: A Report of the Central Committee of the EAM on the Jews of Greece and the Liberation Struggle", *Jews in Greece 1941-1945*, (translated from Greek), Gennadion Library, Athens. היהודים
- חבס ב', פורצי שערים, סיפור קורותיה של עלייה ב', תל אביב 1957. חבס
- כרם י', "דרכי הצלה של יהודים ביוון במלחמת העולם השנייה", פעמים 27 (תשמ"ו), עמ' 77-108. כרם
- לזר-ליטאי ח', אף על פי, ספר עלייה ב', תל אביב 1947. לזר-ליטאי
- מולכו י', "ילקוט תעודות לחקר ימי השואה בקהילות יוון ומאמצי ההצלה", אוצר יהודי ספרד, ד', ירושלים 1961, עמ' 155-163. מולכו
- מולכו ג', "ילקוט תעודות לחקר ימי השואה בקהילות יוון ומאמצי ההצלה", אוצר יהודי ספרד, ג', ירושלים 1960, עמ' 122-137. מולכו
- נאור מ', עלייה ב', מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר, ירושלים תשמ"ג. נאור
- ניב ד', מערכת הארגון הצבאי הלאומי, מהגנה להתקפה 1937-1939, חלק שני, תל אביב 1975. ניב
- STAVRIANOS L.S., "The Jews of Greece", *Journal of Central European Affairs*, Vol. 8, No.3. (October 1948). pp. 256-269. סטבריאנוס
- עופר ד', דרך ביים, עלייה ב' בתקופת השואה, ירושלים 1988. עופר
- עופר העלייה עופר ד', "העלייה הבלתי חוקית לארץ ישראל בתקופת מלחמת העולם השנייה, 1939-1942", עבודת דוקטוראט, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1981. עופר
- עופר פעולות עופר ד', "פעולות המשלחת הארץ-ישראלית בקושטא - 1943", בתוך: נסיונות ופעולות הצלה בתקופת השואה, ירושלים 1964, עופר פעולות

- עמ' 360-370.
 פורת ד', הנהגה במילכוד, הישוב נוכח השואה, 1942-1945, תל
 אביב 1986.
 פורת
 PERL W.R., *Operation Action; Rescue From The*
Holocaust, New York, 1983.
 פרל
 קיסטר י', "עליית אף-על-פי", עלייה ב' (סידרת עידן), ירושלים
 1982, עמ' 30-43.
 קיסטר
 KENNET J., "L'Angleterre, La France et l'Immigration
 Clandestine en Palestine, 1945-1948", Master Thesis,
 Universite de Paris - I Sorbonne June 1985.
 קנת
 שערי י', גירוש קפריסין 1946-1949, ההעפלה, המחנות וחברת
 המעפילים, ירושלים תשמ"א.
 שערי
 שריג ג', הגדעונים באניות ההעפלה, יד טבנקין, תל אביב
 1988.
 שריג